

Salvu Frendo de Mannarino

Ta' ALF. NICHOLAS

KONT ili s-snin 'intella' u nniżżel biex nikkopja bl-ortografija tal-Għaqda — jiġifieri b'dik il-kitba li l-lum hija magħrufa bhala ortografija uffiċjali — ix-xogħol sabiħ li kien tani kopja minnu wieħed malti li għalkemm għadda l-kbar sehem ta' haġtu barra minn pajjiżu, u għalkemm ilu mejjet qrib it-tnejn u tletin sena, nabseh li ismu mhux mitluf għal kollox fost il-prjżani tagħna.

Salvu Frendo de Mannarino.

meta l-qari tal-Malti, nistgħu ngħidu, fostna l-Maltin sar *universali*.

Bhala Madhal tax-xogħol ta' Frendo hemm miġjuba *Fehma* li dehret fil-gazzetta *Is-Salib* tat-2 ta' Awissu 1907 mill-Kav. Ġużè Muscat-Azzopardi. F'dil-*Fehma* hemm tifhir lill-kittieb għal-hila tiegħu li jaqleb għall-Malti xogħol hekk iebs li saħansitra hu (G.M.A.) kien jātmezmez kieku kellu jidhol għalih—kif stqarr hu stess.

Min kien Salvu Frendo de Mannarino?

Frendo kien qarib tal-kbir patrijott malti, Dun Gejtan Mannarino. Twieled il-Birgu fl-1845 u miet fil-Kajr (Eġittu), fi Frar ta' 1-1918.

Frendo kien surmast u direttur ta' l-iskejjel, kien lingwista mill-akbar u għamel studji kbar fuq bosta hwejjeg—l-iżjed dawk li għandhom x'jaqsmu mal-letteratura. Jiena għaraft lil Salvu Frendo fl-Eġittu u kien l-akbar pjaċir tiegħi meta, fil-gallarija tal-Każin Malti tal-Kajr, kont noqgħod nisimgħu jtkellem; għax kliemu, billi f'dak iż-żmien kont għadni żaġżuġħ hafna, kien isabħaħ it-tagħrif tiegħi.

Dal-pajżan tagħna halla warajh bosta kitba barra l-ATT TAL-FIDI. Fost hwejjeġ oħra kiteb bil-malti: *Il-Barunissa Maltija*, rumanz patriju, fl-1893; *Hajjet Tobija*, miġjub fil-Kotba tal-Mogħdija taż-Żmien, 1910; *L-Xitan iqarmeċ Ras il-Mejjet*, 1908. Bit-Taljan: *Mannarino*, poema storiku-patriju, 1882; *La Rivolta della Campagna*, drama f'erba' atti fi żmien l-Imblokk tal-Franċiżi, 1892; *Passione e Morte di N.S. Gesù Cristo*, drama biblika f'ħames atti, 1892; u *Melittensium Amor*, epea patrija, 1901.

Salvu Frendo kien patrijott mill-iżjed safi, dejjem ħabb u kiteb ilsien pajjiżu għalkemm, kif għidna fuq, kien lingwista mill-akbar, u kien bniedem sinċerament reliġjuż. Il-pariri li kien jagħti lilna ż-żgħażaġh kienu dejjem mill-iktar tajbin.

Frendo kien fl-Eġittu meta l-Kolonja tagħna kienet għadha fi twelidha u mill-ewwel kellu heġġa kbira għall-għaqda tal-Maltein, u għalhekk aħna nsibu ismu fost l-ewliena li kienu waqqfu fl-1880 is-Socjetà Maltija tal-*Mutuo Soccorso*.

Meta miet, fil-għomor ta' tlieta u sebghin sena, kien President ta' dix-Xirka.

Salvu Frendo kien malti tassew; imzejjen b'ruħ maltija minn kollox. Alla jagħti l-mistrieħ lil din ir-ruħ li dejjem fittxet il-gid ta' għajrha.

ATT TAL-FIDI TA' DANTE ALIGHIERI

(Maqlub għall-Malti minn Salvu Frendo de Mannarino)

S'issa ktibt fuq l-imħabba bosta rimi(1)
u biex nagħtihom ħlewwa l-aktar kbira,
u biex nisfilhom ħlejt kemm kelli limi(2).
Imma 'ssa tagħhom nitlef sat-tifkira(3)
Irrid, u minn go qalbi naqta' ċ-ċimi,
li bihom kont marbut f'din il-għadira(4)
tal-qerq. Inubaht li s-snin illi Alla tani,

(1) *rimi*: taqbil.

(2) *limi*: il-poeta jirfina l-versi tiegħu bl-istudju, kif il-ħaddied jirfina l-ħaddid bil-lima.

(3) *tifkira*: memorja.

(4) *għadira tal-qerq*: vanità.

kienu minni f'dawk il-frugħat moħlija,
 u rrid il-għerf, li bih hu moħħi għani,
 għall-gid ta' ruħi nagħti u, bla mistħija,
 fuq Alla nikteb ta' veru nisrani.

F'Alla l-Missier jien nemmen b'kull ma fija,
 li kollox jagħmel jista'; li jagħtina
 il-barka tiegħu, u dejjem jibagħtilna
 kull gid, sabiex imħabbtu toktor fina.

Nemmen ukoll illi mix-xejn ħalqilna
 is-sema u l-art, b'dik il-qalb ħanina,
 li biha d-dnubiet zgħar u kbar jaħfrilna
 Meta b'indiemna nistqarru hom sewwa

lill-konfessur. Illi kull ma tmiss idna
 u għajna tára, u dak kollu, li ġewwa
 il-menti tagħna naħsbu, ġie minn Sidna
 Alla maħluq bl-akbar tiubija u ħlewwa.

Nemmen li l-Iben t'Alla ħa, għal gidna,
 ir-ruħ u l-ġisem fil-ġuf ta' Marija,
 xbejba bla tebgħa, li titlob għalina.

Illi fi Kristu tal-bnedmin ix-xbieha
 kollha tinsab, hekk sewwa kif turina
 u kif bič-čar tipprowa dit-turija
 u tgħallem il-Knisja Mqaddsa-Latina.

Għalkemm Hu ġej mir-razza tal-bnedmin,
 u għad li ried jitwielew ġewwa stalla
 sabiex jurina kemm huwa ħanin,

nemmen bis-sħiħ illi Hu Alla Bin Alla ;

li Huwa u Ruħ il-Qdusija huma mgħaqqdin
 m'Alla l-Missier, u, għad li qatt ma falla,
 sabiex mill-ġasar tax-xitan jifdina,
 fuq is-Salib, bħal ħati miet bla ħtija.

Nemmen li wara mewtu, b'qalb ħanina,
 fil-Limbu niżel sabiex mit-tbatija,
 tal-Qaddisin, li mietu qabel dina.

jeħles l-erwieħ, illi, b'fidi qawwija

jittamaw kienu li hemma, sal-passjoni

u sal-mewt tiegħu kellhom jibqgħu rsiera ;

għax, kull min għandu t-tama u l-perswazzjoni
 illi bil-fidi jsalva, u b'qalb sinčiera

jemmen, ikollha ruħu s-salvazzjoni

imma, min ma jimxix taħt dil-handiera,

Bretku u għadu tiegħu nnifsu jkun,
 u, żgur, imur fil-qiegħ tad-dlamijiet,
 fejn jibqa' għall-eternità midfun.
 Illi rebbieh Hu qam minn bejn l-imwriet
 it-tielet jum, jien nemmen bir-raġun
 u li bil-laħam, li bih Lulu ksiet
 ix-xbejba, li Alla, fost ix-xbejbiet henna,
 is-Sema tala', fejn, fil-ġenb lemin
 t'Alla l-Missier, li jiġi qed jistenna
 biex lill-hajjin iħallas u l-mejtin :
 bl-Infern, bil-Purgatorju jew bil-Ġenna .
 Is-sewwa mmela nagħmlu bjex, henjin,
 maż-żmien immorru l-Ġenna, fi hdan Alla;
 għax, kull min ruħu fid-drawwriet il-ħżiena
 u fid-dnubiet il-mejta timxi ħalla,
 ġewwa l-abbissi ta' l-Infern, bla ħniena,
 u mingħajr tama li minn hemm tittalla',
 tiġi mitfugħa, fl-akbar hemm u piena.
 Tehlisna mill-Infern Ruħ il-Qdusija
 li, fost it-Tlieta hi t-tielet Persuna;
 li bħal Missier u sew bħal-Iben hija;
 u minnhom aħna nistennew għajnuna,
 sabiex naħarbu minn dik it-tbatija
 u minn dak it-turment, sew kif għallmuna
 bosta Profeti; u qima nagħtu lilhom,
 xorta⁽⁵⁾, għax ta' xulxin huma nebbieta⁽⁶⁾
 u jiena, b'qalbi kollha, ukoll noffrilhom
 it-tifbir tiegħi, għax għad li huma tlieta,
 huma Alla wiehed, u mgħaqdin f'egħmillhom.
 Hi⁽⁷⁾, bħal-Missier u l-Iben, qatt ma bdietha
 il-hajja tagħha u bħalhom mhix maħluqa.
 Tas-sema u l-art, bħalhom, hija Sultana,
 u minnhom l-ebda waħda ma hija fuqha
 u lanqas taħtha : it-Tnejn huma fi hdanha;
 f'Alla wiehed it-Tlieta huma magħluqa;
 u kull min jikxef aktar ried hedana
 il-kbir Misteru, falla u qata' jiesu.

(5) *xorta*: egwali.

(6) *ta' xulxin huma nebbieta*: innibbtin minn xulxin.

(7) *Hi*: Ruħ il-Qdusija.

B'dak li tghallimna l-Knisja, qalbu jhejjen
bis; in-Nisrani għandu u ma jqisx b'qiesu. (8)

għaliex il-fidi tiegħu żgur tixxejjen

sew ġewwa qalbu, kemm ġewwa qalb niesu (9).

Jien nemmen li bil-grazzja t'Alla żżejjen

u tisfi minn kull tebgħa l-Magħmudija :

biż-Żejt tas-Saħħa u bl-Ilma safi mxarrba

u mbagħad bil-Melħ tal-Għerf tiġi mogħnija

in-ruħ; u din ma tingħatax hliet darba;

imma mingħajrha tal-Ġenna l-mogħdija

ma tiftħilniex anqas tad-dnub il-ħarba.

Hi x-xbieha t'Alla fil-bnedmin tistampa,

għax minn kull tebgħa biha nsiru puri;

xi drabi hi d-dawl hekk kbir ta' dik il-Lampa.

li, minn Ruħ il-Qdusija, fuqna turi.

u tkebes f'qalbna ta' l-imħabba l-vampa,

illi mis-salvazzjon tagħmilna żguri.

Imma, sabiex ninsfew mill-qżież u l-kruha

tal-mishut dnub, illi m'nn Alla jifridna.

tal-Konfessur il-maħfra hija merfugħa

għalina : il-maħfra, li Ġesù wegħidna,

li ma nistgħux bil-flus u l-ghawġ nixtruha :

għaliex dan kollu lejn l-Infern jiġbidna.

L-ewwel hemm bżonn li nħossu ndiema vera.

mbagħ'd bil-fomm nistqarru d-dnubiet tagħna.

kollha kemm huma, kif u bil-maniera

li għamilniehom, biex Dak li jismagħna

jiżinhom ikun jista' u maħfra ntiera

tagħhom jagħtina, u mill-Infern jerfagħna.

Tl-għadu tagħna, li hu dejjem bejnietna

biex iġarrafna, kontra l-ġid jagħwina

u l-ħażen kollu jlaqqam fi ħsibietna.

Imma, biex kontra t-tentazzjoni jtina

il-qawwa, u biex neħilsu minn dnubietna,

li l-għadu bihom irid iġħabbina,

Ġesù ħanin, biex ikatrilna ħiltna,

u biex minn ġewwa moħħna qatt ma tġhib

(8) *ma jqisx b'qiesu*: ma jiġġudikax b'għaqlu.

(9) *min jitle'* il-fidi hu jtellifha lil niesu wkoll.

il-fakra tat-turment li ried joffrilna,
 ta' Missier veru u ta' veru habib (10),
 l-Iluqaddes Ġisem u d-Demm ħalla lilna :
 hedak il-ġisem li fuq is-Salib
 imsammur ġie, u d-Demm, li mill-kefrin
 Lhud ġie m'arċar, sabiex mill-egħdewwa
 u minn jasarhom niġu meħlusin,
 u nħallu t-triq tal-ghawġ għat-triq tas-sewwa,
 taġit sura ta' Ostja mqaddsa, Alla ħaiin,
 ħallielna, biex ruħna bihom tiddewwa,
 wara li minn kull dnuv tkun ġiet misfija,
 'Ta' dan is-Sagrament, il-kbir Misteru
 Hekk huwa mbierek u hekk hu tal-qdusija,
 (għad li hemm xi wħud, li dana jridu jmieru)
 li biex infissru kliem ma nsibx ġo fija;
 imma bih, fuq il-għadu jtiina imperu,
 sabiex naħarbu minn kull tentazzjoni,
 għax Alla dejjem jisma' bl-akbar ħniena
 u mħabba liema bħalha, l-orazzjoni
 illi, minn ġewwa qalb niedma u sogħbiena,
 toħroġ bi hrara, qima u devozzjoni.
 'Ta' dan il-għamil kollu li għidt jiena,
 l-erwieh fit-triq iwettaq tat-tjubija
 it-tmun għandu l-Qassis biex imexxina.
 Imbagħ'd, sabiex nitwettqu fil-qdusija,
 il-Grizma Mqaddsa hemm lesta wkoll għalina
 sabiex bil-fidi qalbna tkun mimlija.
 Billi sikwit ġisimna jkebbes fina
 taż-żima x-xewqa u f'dan id-dnuv il-mejjet
 dlonk iwaqqagħna, Alla taż-żwieġ fetħilna
 it-triq, għax imħabbtu lejna hi kbira żzejjed.
 Dana nitbiegħdu miż-żima jġegħilna,
 sabiex dad-dnuv ma jibqax fina jbejjet,
 bit-talb u s-saww, kif Kristu stess qalilna.
 Għalhekk hedawn is-seba' Sagramenti
 magħmula ġew mir-Reliġjon qadima (11)
 Alla stess tana l-għaxar kmandamenti :

(10) *veru habib*: li verament ihobbna.

(11) *qadima*: qadima għax għamilha Gesù Kristu.

L-ewwel: Illi bhal Alla naghtu qima
 biss Lilu ghandna. It-tieni: b'guramenti
 jew b'xi mod iehor ma ghandniex, bla stima
 l-Imqaddes Ismu nsemmu. It-tielet huwa
 li nbarsu l-Hdud u l-btajjel; din il-btala
 ghandna bil-krara Lilu biss noffruha,
 skond kif tghallimna l-Knisja Mqaddsa, u bhalha,
 bid-devozzjoni u talb ghandna nghadduha:
 ghax din m'hijiex ghalbiex wiehed jixxala!
 Ir-raba': inhobbu ghandna 'l-ġenituri,
 ghax tawna l-hajja. Il-hames bis-sikkina
 toqtolx, lanqas b'haġ'ohra. Is-sitta: Puri
 mid-dnub taż-zina jridna, għaliex b'dina
 noffendu 'l Alla u 'l-proxxmu tagħna u żguri
 aħna li nkeċċu 'l Alla minn ġo fina.
 Is-seba': La tisraqx. It-tmienja: Isibna
 hatjin ma jridx ta' xhieda falza: htija,
 illi taht ghoqliet Alla żgur iġġibna.
 Id-disa': Ruġna qatt ma tkun misfija
 jekk aħna rridu tagħna mart qaribna (12),
 ghax bla kuxjenza nkunu u bla misthija.
 U l-abhar: Hadd ma ghandu jixtieq tiegħu
 hwejjeġ in-nies. Għal dawn Alla jheddidna
 bl-Infern; u kullimkien jilhaqna Driegħu!
 Nisingħu l-Liġi 'mmela; din tirfidna
 fil-grazzja t'Alla. Ilkoll ningabru Miegħu;
 u d-dnub naħarbu ghax Minnu jbegħidna!
 KBURIJA hi l-ewwel: din ghandna naħarbu,
 ghax, li aħna mill-oħrajn aħjar, tħassibna,
 u mħabba filha, lejn il-gerq nitqarrbu.
 Il-GHIRA hi dik ir-ras li tghaddibna,
 u biha b'ġid haddiehor rassa ngarrbu:
 din hija għadu tagħna u trid tegħlibna.
 Il-GHADAB ta' l-imghaddab il-katina
 itaqal, ghax tal-korla n-nar ikebbes
 u t-triq it-tajba jtellef għall-ħażina.
 Il-GHAZZ, li kontra l-ġid il-qalb iwebbes,
 tal-għadjet ħżiena fit-triq imexxina

(12) *qaribna*: il-proxxmu tagħna.

u ta' kull vizzju x-xewqa f'qalbna jhebbes (13).
 IX-XEPPHA hi dik illi gġagħalna nbatu,
 għaliex ix-xh'ih ta' kelmtu qatt ma jkun,
 u l-ilma jressaq lejn xawwatu (14).
 IL-GUIA l-għaqli twaqqa' u lill-miġnun,
 għax il-guluż ma jxabba' qatt xewqatu,
 u qabru jhaffer fejn jiġi midfun,
 sewwa bix-xorb u kemm bl-ikel iżzejjed.
 IZ-ZINA hi i-aħbar: Jikser il-qrubija (15),
 bil-hbieb iqarraq dan id-dnub il-mejjet,
 b'inganni, tradimenti u kull hżunija,
 għax jitfi d-dawl tal-għaqal fejn ibejjet.
 Kontra dawn is-seba' dnubiet qawwija
 nifthu għajnejna mmela, u nagħmlu dmirma,
 sabiex nahaqbu minn dawn il-għadiet
 hekk hżiena, u nghidu lkoll sikwit: Missierna
 illi tinsab fil-glorja tas-smewwiet,
 imqaddes ikun ismek minn ġo s'dirna,
 qabel u wara li nhallu dal-wied
 tad-dmugħ għall-bena Tiegħek. Ahna Lilek
 nitolbu dejjem illi thenn għalina,
 u nizzuk hajr minn qalbna għal għemilek.
 Ls-Saltna Tiegħek, ja Sinjur, tiġina,
 kif tisser din it-talba, u kif toffrilek
 il-qalb minn tagħna, ruġna u kulma fina.
 Ir-rieda Tiegħek tkun hekk fl-art magħmula
 sew fis-Sema. Il-lum il-hobż tas-saħħa
 aġhtina ta' kuljum. Biex tkun maħsula
 ir-ruħ minn tagħna, aħfrilba d-dnubiet tagħha,
 kif taħfer hiġa d-deni li jagħmlulha,
 sabiex fi hdanek tkun tista' tilqagħha.
 Missier Dejjem, imħabbtek kebbes fina;
 mill-għama u mit-tiġrif tat-tentazzjoni
 eħlisna, u minn kull deni ddefendina,
 sabiex nistgħu nisthoqqu, bl-orazzjoni,
 li l-Barka Mgaddsa Tiegħek Int tagħtina,
 illi tkatrilna f'qalbna d-devozzjoni.

(13) *ihebbes*: idahħal.

(14) *u l-ilma jressaq dejjem lejn xawwatu*: jiġbed kollox għalih

Ja Re tas-Sema u l-art, il-Barka Tieghek
 agħtina mmela, u Lejk igbed għajnejna.
 Bil-qawwa, liema bħalha minn ta' Drieghek,
 il-ghadu, nitolbuk, bieghed minn hdejna,
 u l-menti tagħna zomm għal dejjem Mieghek.
 Ix-xbejba ta' bla tebgha, gharkobbtejna,
 flimkien infahbru, qabel nerhu l-pinna,
 u nżidu ma' dak kollu li aħna għidna.
 Lilha nitolba sabiex taqilgħilna
 il-grazzja illi xejn mn'Alla ma jbegħidna;
 illi, hanin, il-mewt ta' dejjem minna
 ibieghed u, devoti, Lejh jgħidna.
 Inghidu, immela: Is-sliem Għalik, Marija,
 xebba bla tebgha, fost in-nisa kollha
 Int kont maħtura, u bil-grazzja mimlija.
 Alla, fuq l-oghla Saltna, Lilek għolla,
 u bid-dawl dawrek ta' l-akbar qdusija.
 Ikun imbierek minn kotriet il-folla
 ta' l-Angli u tal-bnednin, Xebba hanina,
 il-frott ta' hđanek. Int, illi ggħibilna
 il-grazzi kollha mn'Alla, itiob għalina,
 Qaddisa, Marija, Omm Alla, biex jahfrilna,
 issa u fis-siegħa tal-mewt tagħna jtina
 il-Barka Tiegħu u l-Genna mbagħ'd jiftħilna,
 sew kif Kristu wegħedna, u hekk ikun.
